

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.12.115](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.12.115)

УДК 336.71

*Г. М. Чепелюк,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи,
«Університет банківської справи», Черкаський інститут*

АНАЛІЗ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ В УКРАЇНІ

*H. Chepeliuk
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of finance and banking,
“Banking University”, Cherkasy Institute*

ANALYSIS OF THE TAX BURDEN OF COMMERCIAL BANKS IN UKRAINE

Оподаткування банків представляє значний науковий інтерес. Цьому є низка причин: банки відіграють вирішальну роль у розподілі ресурсів та обороті капіталу; багато банків мають монополію на надання певних послуг, отже оподаткування банківської системи може зіграти значну роль у поповненні державного бюджету країни. Оподаткування банківських установ в Україні не є додатковим інструментом регулювання банківської діяльності і, відповідно, у своїй нинішній формі не здатне виконувати обмежувальні ризики або інші регулюючі функції.

Стаття присвячена огляду банківської системи України в умовах ринкової економіки та дослідженню основних властивостей системи оподаткування комерційних банків. Визначено важливість правового і податкового регулювання банківської діяльності.

Предметом дослідження виступає система оподаткування прибутку комерційних банків України.

Метою статті є виявлення специфіки системи оподаткування прибутку банків у національній банківській системі.

Тенденція свідчить про те, що банківський сектор випадає з числа продуктивних платників податків і не виконує очікуваних фіскальних навантажень за рахунок їх обороту. За результатами дослідження було зроблено загальний висновок, що цілі та завдання функціонування та розвиток банку в цілому мають вирішальне значення для цілей та завдань податкового управління, й останні повинні забезпечувати оптимальні умови для досягнення перших. Враховуючи вплив оподаткування на фінансові результати діяльності банківських установ, недостатня увага до оцінки податкових ризиків може призвести до прийняття економічно неефективних управлінських рішень у сфері управління податками в банківському секторі. Тому результатом управління податками як процесу повинно бути забезпечення оптимального співвідношення податкового навантаження з показниками діяльності банку та контрольованим рівнем податкових ризиків відповідно до цілей та завдань банку.

Виявлені недоліки функціонування банківської системи, проаналізовано особливості її нормативно-правового забезпечення та державної політики в сфері банківництва.

Визначено специфіку діяльності держави щодо оподаткування банківської діяльності в Україні в розрізі побудови економічної системи інформаційного типу та запропоновані відповідні напрями удосконалення цього процесу, зокрема зменшення податкового тиску, розвитку ринку банківських послуг та оптимізації самого процесу справляння податків на засадах інформатизації.

Taxation of banks is of considerable scientific interest. There are a number of reasons for this: banks play a critical role in allocating resources and capital turnover; many banks have a monopoly to provide certain services thus the taxation of the banking system can play a significant role in replenishing the state budget of the country. Taxation of banking institutions in Ukraine is not an additional tool for regulating banking activities and, accordingly, in its present form is not capable of performing risk-restraining or other regulatory functions.

The article provides an overview of the banking system in Ukraine in the conditions of market economy. The basic features of the taxation system of commercial banks are determined.

It has been defined the importance of legal and tax regulation of banking.

The subject of the research is national income taxation system in banks. Purpose. The aim of the article is to identify the specifics of income taxation of Ukrainian banks.

Tendency suggests that the banking sector falls out of the number of productive taxpayers and does not fulfill expected fiscal load on account of their turnover. According to the results of the study, the general conclusion was made that the goals and objectives of the bank's functioning and development as a whole are crucial for the purposes and objectives of tax management, and the latter should provide optimal conditions for the achievement of the first. Given the impact of taxation on the financial results of banking institutions, insufficient attention to the assessment of tax risks can lead to making of economically ineffective management decisions in the field of tax management in the banking sector. Therefore, the result of tax management as a process must be to ensure an optimal ratio of tax burden with the performance indicators of the bank and a controlled level of tax risks in accordance with the goals and objectives of the bank.

Identified weaknesses of the banking system, the peculiarities of the legal provision and public policy in banking. The specificity of the state tax on banking activities in Ukraine in the context of building information type of economic system and proposed appropriate directions for improvement of this process, including reducing the tax burden of the banking market and optimize the process of levying taxes on the basis of information.

Ключові слова: банківські установи; система оподаткування; податки; банківська діяльність; податкове навантаження.

Key words: banking institutions; taxation system; taxes; banking; tax burden.

Постановка проблеми. Аналіз податкового навантаження у діяльності банків виступає постійно дискусійною темою досліджень науковців та практиків. Особливо актуальним це є в умовах глобалізації, що, в свою чергу, призводить до більшої міжнародної мобільності капіталу. Питання податкового навантаження нерозривно пов'язане як з розвитком банківської системи в Україні, так і фінансового сектору та економіки в цілому. Роль банків у ринковій економіці полягає в проведенні ними фінансово-посередницьких операцій між господарюючими суб'єктами, надання їм фінансових ресурсів для розвитку виробництва, сфери послуг тощо. Специфіка банківської діяльності з точки зору податків має безпосередній та опосередкований вплив як на власне податкове навантаження, так і на податкове навантаження клієнтів і контрагентів кредитних установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми податкового навантаження розглядають у наукових працях А.С. Буряченко, І.В. Д'яконова, Н.Г. Євченко, Л.А. Ключко, В.М. Кміть, О.І. Петрик, І.В. Сало, Г.Г. Старостенко та інші. Високо оцінюючи наукові доробки, вважаємо, що питання оподаткування банків потребує постійного детального дослідження та оцінки відповідно до змін в соціально-економічному середовищі України та світу.

Формулювання цілей статті. Метою статті виступає дослідження теоретичних і практичних аспектів податкового навантаження в діяльності банків у контексті ефективності банківської системи як платника податків.

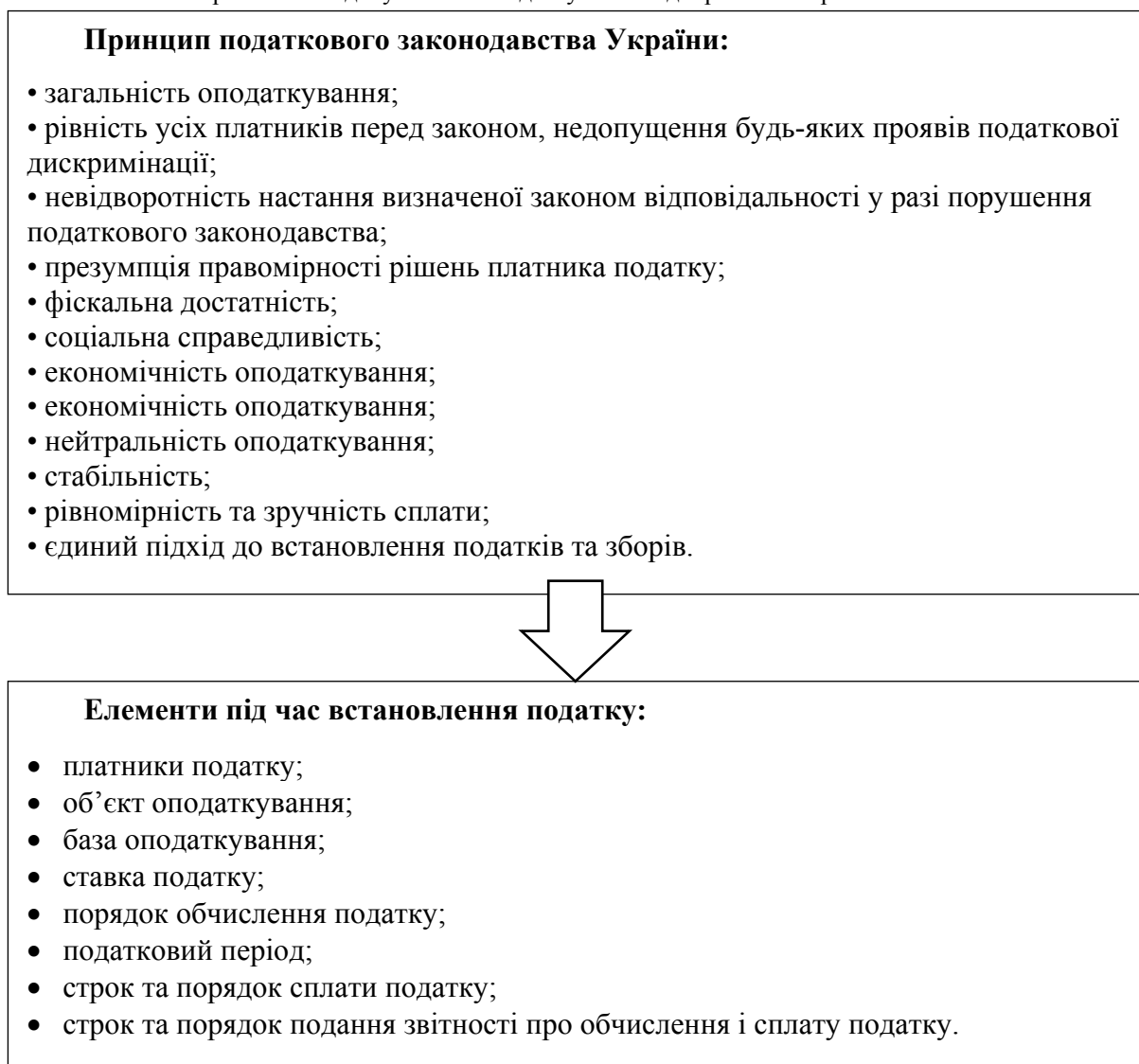
Виклад основного матеріалу дослідження. Банки, як інституція, проводять операції з акумуляції та перерозподілу тимчасово вільних коштів держави, господарюючих суб'єктів, населення. Це визначено базовим законом «Про банки і банківську діяльність», в якому вказано, що «банківська діяльність - залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб» [7].

На сьогодні банки є ключовим фінансовим посередником щодо обслуговування руху грошових потоків у всіх сферах взаємовідносин між економічними суб'єктами, населенням та державою.

Банки працюють на основі комерційного розрахунку, маючи на меті отримання прибутку. Така діяльність підлягає оподаткуванню на загальних підставах згідно чинного законодавства – Податкового кодексу України.

Податковий кодекс України регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час адміністрування податків та зборів, а також відповідальність за порушення податкового законодавства [6].

Оподаткування кредитних установ здійснюється на принципах (стаття 4 Податкового кодексу України), які, на наш погляд, реалізуються через елементи, що визначаються під час встановлення податку (стаття 7 Податкового кодексу України). Схематично взаємозв'язок ключових засад унормування Податкового кодексу України як базового нормативного документа з оподаткування відображено на рис. 1.

Рис. 1. Схеми взаємодії ключових засад унормування Податкового кодексу України як базового нормативного документа з оподаткування

Джерело: розроблено автором за даними [6]

Як вірно зазначає Г.Г. Старостенко: «Розвиток банківської системи України та вдосконалення системи оподаткування її діяльності – це два паралельних і взаємопов'язаних шляхи. Активізація стимулюючої функції державного регулювання оподаткування банківських установ дасть можливість досягти значних успіхів щодо

зменшення фінансового дисбалансу та стабілізації економіки в цілому. Кожен податок, збір та обов'язковий платіж має самостійний об'єкт оподаткування, який визначається чинним податковим законодавством. Об'єкт оподаткування повинен бути стабільним, чітко визначеним, мати безпосереднє відношення до платника податку» [10].

Податковий кодекс України об'єктом оподаткування визначає прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень цього Кодексу [6].

І.В. Сало, І.В. Д'яконова, Н.Г. Євченко у навчальному посібнику «Оподаткування банків» розглядають податкове навантаження як один із пунктів забезпечення стабільності банківської системи. Автори вважають: «Відновлення економічного зростання в Україні значною мірою залежить від ефективності та надійності банківського сектору. Податкове навантаження банку можна визначити як узагальнюючу характеристику впливу оподаткування на результати діяльності банку, тобто частину відрахованих податкових платежів на користь держави [8].

Підтримкою даного положення вважаємо позицію О.І. Петрика та В. А. Зорянського: «...здійснення податкової діяльності банку не повинно перешкоджати ефективності функціонування банку. Банк є фінансовим посередником, а оподаткування банківської діяльності в Україні здійснюється за вимог тих же нормативно-правових норм, що й оподаткування юридичних осіб-суб'єктів господарювання» [5].

Я.Д. Малкіна наводить узагальнення: «Природа податків характеризується багатогранністю та постійною зміною. За результатами аналізу літературних джерел виділено три основні етапи еволюції становлення сучасних податків як складової системи бюджетно-податкового регулювання. Аналіз характеру основних функцій предмета дослідження – фіскальної та регулюючої – дозволяє розкрити економічну сутність категорії «податки» за двома напрямками: як складовий елемент наповнення державної казни та як інструмент впливу держави на інших суб'єктів господарювання у країні [3].

Аналіз виконання податкових зобов'язань вітчизняними банками свідчить про те, що протягом періоду з 2015 по 2019 роки результати діяльності кредитних установ мали волатильний характер. Досліджуючи особливості оподаткування прибутку комерційних банків, ми також проаналізували важливий показник - податкове навантаження. Він розраховується як співвідношення витрат з податку на прибуток до фінансового результату (прибутку до оподаткування). Основні показники, що характеризують прибутковість, і, як наслідок, податкове навантаження, представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.
Динаміка основних показників ефективності діяльності банків в Україні

№ з/п	Найменування показника	Дані за роками				
		2015	2016	2017	2018	2019
1	Кількість банків, які мають ліцензію	176	96	82	77	75
2	Доходи банків, млн. грн.	199 193	190 691	178 054	204 554	249 102
3	Витрати банків, млн. грн.	265 793	350 078	204 545	182 215	184 746
4	Податок на прибуток, млн. грн.	-406	-418	3681	5057	4769
5	Чистий прибуток (збиток), млн. грн.	-66 600	-159 388	-26 491	22 339	58 356
6	Податкове навантаження з податку на прибуток, %	*	*	*	22,6	8,2
7	Рентабельність активів, %	-5,46	-12,60	-1,93	1,69	4,26
8	Рентабельність капіталу, %	-51,91	-116,74	-15,84	14,67	33,45

Джерело: складено автором за даними [4]

Як видно з даних таблиці 1, у 2015-2017 роках банківська діяльність була збитковою. Значні збитки банківської системи зумовлені погіршенням якості активів. Зменшення доходів з одночасним зростанням витрат спричинили зниження сплати податків. Особливо суттєво це відбулося 2016 року порівняно з 2015-м. Криза банківської системи, зменшення кількості банків від 176 у 2015-му до 82 у 2017 році логічно обумовлюють зменшення загальних обсягів сплачуваних податків. Зокрема, вагомо вплинули банки, віднесені до неплатоспроможних та ті, в яких були введені тимчасові адміністрації. Основною причиною названих подій вважаємо знецінення національної валюти більше ніж у три рази, що, в свою чергу, призвело до масового зниження платоспроможності позичальників. Починаючи з 2018 року з'явилися тенденції до стабілізації – доходи почали перевищувати витрати. Варто відзначити суттєві підвищення показників рентабельності активів та рентабельності капіталу в 2018-2019 роках. Щодо податкового навантаження, то значення даного показника знизилося 2019 року порівняно з 2018-м.

Таким чином, економічна та фінансова нестабільність в економіці України призводить до збиткової діяльності кредитних установ та є причиною зменшення обсягів сплати ними податку на прибуток.

Дискусійними серед науковців є питання щодо розмірів оподаткування банків. Існують прихильники як збільшення податків для банків, так і їх зменшення.

Зокрема, В.М. Кміть, В.Д. Боринських зазначають: «Незважаючи на те, що деякі науковці та експерти є прихильниками збільшення податкового тиску на банки, на нашу думку, доцільним є його зменшення. Адже в умовах нестабільної банківської системи банки будуть змушені підвищувати ставки по кредитах, що зробить їх дуже дороговартісними і змусить їх ухилятися від оподаткування різними можливими способами. Доцільно зауважити, що держава повинна сприяти діяльності вітчизняних банків і через різні методи і засоби сприяти зниженню податкового тиску на банківські установи» [1].

Альтернативна позиція аргументується тим, що діяльність банків пов'язана лише з перерозподілом національного доходу, оскільки вони, в основному, займаються посередництвом і не належать до сфери матеріального виробництва, яка потребує пріоритетного розвитку. Також швидкість обігу капіталу банківських установ відносно висока, що дає змогу за однакової величини капіталу у сфері виробництва отримати вищий прибуток [9].

Результати теоретичних розвідок та аналізу статистичних даних дозволяють виокремити такі проблеми щодо питання податкового навантаження комерційних банків в Україні:

- постійні зміни в законодавстві;
- виділення механізму оподаткування кредитних установ в окремий законодавчо-нормативний акт;
- ухилення від сплати податків. У даному контексті погоджуємося з думкою Л.А. Ключко, що з метою зменшення податкових платежів, кредитні установи використовують такі методи: 1) виплата страхових премій на адресу пов'язаних із банками страхових компаній; 2) відрахування на резерви за кредитними операціями (створення страхових резервів); 3) купівля цінних паперів у «інвестиційних» цілях, як і деякі валютно-обмінні операції, які теж можуть виводитися з під оподаткування; 4) штучне завищення видатків і приховування дохідних статей [2].

Висновки. Узагальнюючи теоретичні наукові доробки, законодавчі акти, практичні аспекти, вважаємо слушними такі напрямки дослідження та удосконалення щодо питання податкового навантаження комерційних банків в Україні:

- розширити банківську інформацію з точки зору публічних статистичних даних, що дозволить поглибити аналіз діяльності кредитних установ;
- удосконалити державне регулювання банківської діяльності з точки зору податкового впливу. Це дозволить розширити вплив Національного банку України не тільки з позиції грошово-кредитного контролю, а й посилить його роль у наповненні бюджету України;
- підтримуємо позицію Л.А. Ключко, щодо диференціації ставки податку на прибуток, зокрема: – підвищити ставку податку на прибуток, одержаний від торгово-посередницьких операцій на фондовому та валютному ринках, оскільки надлишок ресурсів, який утворився в результаті недостатнього інвестування банками матеріальної сфери виробництва, вони використовують у спекулятивних цілях. Відтік грошових коштів у сферу обігу зумовив неплатежі, недостатні податкові надходження до бюджету та його дефіцит, спад виробництва та зростання темпів інфляції. Одночасно знизити ставку податку на прибуток, одержаний банками за довгостроковими кредитами, які надані в реальний сектор економіки з метою розширеного відтворення, що сприятиме активізації інвестиційного процесу [2];
- вважаємо слушною думку Г.Г. Старостенка: «Реформування механізмів податкового регулювання підтверджується необхідністю посилення протекціоністських методів, які в усьому світі практикуються як виняткова і тимчасова міра державної політики» [10];
- оскільки в Україні банківське право є самостійною галуззю права, то вважаємо доречним бачення науковців щодо виділення питання оподаткування банків із загального податкового законодавства як специфічної галузі.

Місією системи оподаткування банківської системи виступає не лише виконання фіскальної функції, а й стимулювання перерозподілу коштів з фінансового сектору в галузі виробництва.

Список літератури.

1. Боринських В.Д., Кміть В.М. Особливості оподаткування прибутку комерційних банків України. *Економічний аналіз*. 2015. № 1. Том 19. С.123-129.
2. Ключко, Л. А. Оподаткування банківської діяльності в Україні та основні напрями його вдосконалення. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2012. № 12. Том 1. URL: http://fkd.khibs.edu.ua/pdf/2012_1/55.pdf
3. Малкіна Я.Д. Економічний зміст податків, їх роль та сучасний стан податкової системи України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. №3. URL: <http://global-national.in.ua/issue-6-2015/14-vipusk-6-lipen-2015-r/1145-malkina-ya-d-ekonomichnij-zmist-podatkov-jikh-rol-ta-suchasnij-stan-podatkovoji-sistemi-ukrajini>
4. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua>.
5. Петрик О.І., Зорянський В. А. Податкове навантаження в контексті забезпечення стабільності банківської системи. *Інноваційна економіка*. 2019. Вип. 3-4 (79). С. 141-149.

6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-УІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
7. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-ІІІ. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=3480-15> (дата звернення: 14.12.2020).
8. Сало І.В., Д'яконова І.В., Євченко Н.Г. Оподаткування банків: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2010. 208 с.
9. Сербина О.Г. Організація податкового контролю та його ефективність. *Науковий вісник НЛТУ України*. № 18/5. С. 197-204.
10. Старостенко Г.Г., Сурженко А.В. Податкове регулювання банків в умовах становлення інформаційного суспільства. *Ефективна економіка*. 2013. вип. 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2449>.

References.

1. Borynskykh, V.D. and Kmit, V.M. (2015), "Features of income taxation of commercial banks of Ukraine", *Ekonomichnyi analiz*, issue 1, vol. 19, pp.123-129.
2. Kliusko, L. A. (2012), "Taxation of banking activity in Ukraine and the main directions of its improvement", *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, issue 12, vol. 1, available at: http://fkd.khibs.edu.ua/pdf/2012_1/55.pdf.
3. Malkina, Ya.D. (2015), "The economic content of taxes, their role and the current state of the tax system of Ukraine", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 3, [Online], available at: <http://global-national.in.ua/issue-6-2015/14-vipusk-6-lipen-2015-r/1145-malkina-ya-d-ekonomichnij-zmist-podatkov-jikh-rol-ta-suchasnij-stand-podatkovoji-sistemi-ukrajini>.
4. Official site of the National Bank of Ukraine, available at: <http://www.bank.gov.ua>.
5. Petryk, O.I. and Zorianskyi, V. A. (2019), "Tax burden in the context of ensuring the stability of the banking system", *Innovatsiina ekonomika*, vol. 3-4 (79), pp. 141-149.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), The Law of Ukraine "On banks and banking activity", available at: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=3480-15> (Accessed 14 Dec 2020).
8. Salo, I.V. Diakonova, I.V. and Yevchenko, N.H. (2010), *Opodatkuvannia bankiv: navchalnyi posibnyk* [axation of banks: a textbook], Universytetska knyha, Sumy, Ukraine, P. 208.
9. Serbyna, O.H. (2008), "Organization of tax control and its effectiveness", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 18/5, pp. 197-204.
10. Starostenko, H.H. and Surzhenko, A.V. (2013), "Tax regulation of banks in the conditions of information society", *Efektivna ekonomika*, vol. 11, [Online], available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2449>.

Стаття надійшла до редакції 18.12.2020 р.